

Copular Verbs Typology in Khalaj

Pooneh Mostafavi¹

Vol. 17, No. 4, Tome 94
pp. 293- 329
Winter 2027

Abstract

In the present study, the encoding of copular verbs in predicative and locative/existential clauses in the Khalaj language is investigated within a typological framework. Khalaj is a Turkic language spoken in several villages of Qom and Markazi provinces in Iran. The research corpus consists of 480 sentences and two samples of spontaneous speech. The data were drawn partly from the Khalaj materials available in the Iran Linguistic Atlas and partly from a researcher-designed questionnaire. The results of the data analysis indicate that Khalaj employs two strategies for encoding copular verbs in predicative and locative/existential clauses, namely a “split” strategy and a “shared” strategy. These strategies reflect variation in the formal realization of copular verbs, whereby speakers use both identical and distinct forms across different clause types. From a typological perspective, Khalaj is an SOV (verb-final) language, and in copular constructions the predicate typically precedes the copular element, following a predicate–copula order.

Keywords: Predicative Clauses, Locative/Existential Clauses, Khalaj Language, Copular Verb

Received: 3 February 2025
Received in revised form: 26 June 2025
Accepted: 8 July 2025

¹ Associate professor, Research Center for Linguistics, Inscriptions and Texts, Research Institute for Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0958-9240>; Email: p.mostafavi@richt.ir

1. Introduction

Typology, as an effective approach in dialectology and comparative language studies, focuses on the analysis and classification of languages based on their shared or divergent structural features, thereby enabling a systematic and comparative examination of languages.

The present study, conducted within a descriptive-analytical framework, examines the encoding of the copular verb in nominal and locative/existential clauses in Khalaj language spoken in some villages of Qom and Markazi provinces, drawing on Stassen (2009) typological framework, with the aim of assessing and comparing the degree of alignment or non-alignment of these clause types in Khalaj with the findings of his study. Khalaj is considered an independent branch of the Turkic language family. According to UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger, this language is classified as endangered language. Since the Kalaj speaking villages under investigation, located in the aforementioned provinces, are situated in close proximity to communities whose inhabitants speak Persian and Azeri Turkic, the Khalaj language has been influenced by both languages. Consequently, there is a clear need for linguistic studies on the variety of Khalaj spoken in these villages, as it should be regarded as endangered from this perspective as well, in addition to other contributing factors.

The primary objective of the present study is to identify the strategy or strategies employed for encoding the copular verb in nominal and locative/existential clauses in Khalaj, an endangered Turkic language. This objective is pursued within a typological approach and on the basis of the study's theoretical framework. In addition, the study aims to examine word order in the aforementioned clauses in Khalaj, that is, the relative ordering of the copular verb and predicate. By conducting this research, the study not only identifies and analyzed the encoding of the copular verb in nominal and locative/existential clauses, but also determines the typological classification

of this syntactic construction in khalaj in comparison with the world's languages, while simultaneously contributing to the documentation and preservation of an endangered language spoken in the country.

Accordingly, the present study addresses the following two research questions:

- With respect to the use of the copular verb in nominal and locative/existential clauses, which of Stassen's (2009) typological categories namely "shared" or "split" does Khalaj belong to?
- What is the ordering of the copular verb and the predicate in nominal and locative/existential clauses in Khalaj?

2. Literature Review

Numerous researches, working within different theoretical frameworks, have investigated copular verbs. The most relevant study in line with the present research is that of Stassen (2009), which also serves as the theoretical framework of this study. In this section, the theoretical framework is briefly introduced. Stassen (2009) examined the encoding of copular verb in nominal and locative/existential clauses in world's languages. According to him, copular verbs may not exhibit the same lexical form in these types of clauses in the world's languages. For this reason, he proposed two strategies, namely "shared" and "split". Accordingly, the relationship between nominal and locative/existential clauses can be expressed by this parameter (Stassen, 2009, p.265, citing Stassen, 1997, pp. 131-132). Languages select one of these two strategies, or in some cases both. In languages that employ the shared parameter for encoding these clauses, the same lexical form is used for the copular verb. The sentences 1, 2 and 3 show the shared parameter in English and 4 and 5 the split one in Japanese:

1-John is a tailor.

2- John is in Paris.

3-There is music in the air.

4-John wa usotuki da

J. top liar cop

‘John is a lyer.’

5-ukue no ue ni hon ga aru

desk gen top loc book subj be.there.nonpast

‘There is a book on the desk.’

In English, the copular verb has only one lexical form, namely “be”. In Japanese, however, the copular verb used in nominal clauses differs from that used in locative/existential clauses. In this language, the lexical form “da” functions as the copular verb in nominal clauses, whereas the lexical form “aru” is employed in locative/existential clauses. Stassen (2009) also points out an important observation: languages cannot be strictly classified as either “shared” or “split”, since, as noted above, some languages employ both patterns in encoding nominal and locative/existential clauses (pp. 265-267).

3. Methodology

The present study is based on a corpus comprising 480 sentences and two free-speech texts. The data are organized into three groups. The first group consists of nominal and locative/existential clauses that were not elicited by the author but were extracted from existing data in the Iran Linguistic Atlas database, a project currently being developed at the Research Institute for Cultural Heritage and Tourism. The Khalaj Turkic data available in this database come from two provinces, Markazi and Qom, and include linguistic data from four Khalaj-speaking villages in Markazi province and sixteen Khalaj-speaking villages in Qom province. The Iran Linguistic Atlas data

were collected using a questionnaire consisting of 105 words and phrases and 36 sentences. The second group comprises data obtained through a questionnaire designed by the author and collected via interviews with native speakers in the villages of Baharestan and Vasheqan in Markazi province, and Mojan in Qom province. This questionnaire includes 80 nominal and locative/existential clauses of declarative, interrogative, and negative types. The third group of data consists of free-speech texts recorded and transcribed from the village of Baharestan in Markazi province and the village on Tinuj in Qom province. The speakers include both male and female participants aged between 20 and 70 years. The data were transcribed using the International Phonetic Alphabet (IPA).

4. Results

The analysis of the data indicates that in Khalaj spoken in the villages of Qom and Markazi provinces, both bound copular forms attached to the predicate and independent copular forms are used. In nominal clauses, the present tense forms /ar(i)/ or /ær(i)/ and the past tense form /(a)rti/ occur, and these forms are inflected for person and number. The copular verb meaning “to become” is expressed by /ol/. The negative copular form is /daq/, which agrees with the person and number features of the predicate and is accordingly inflected. In addition, the copula may be omitted in the third person singular present tense.

In locative/existential clauses, in addition to the present tense form /ar(i)/ and the past tense /(a)rti/, an additional copular form /var/ is attested in the present and /var-arti/ in the past, both of which are also inflected for person and number. As in nominal clauses, bound copular forms may alternate with these verbal forms. The negative forms in locative/existential clauses are /daq/ and /joq/, both of which agree with the person and number of the predicate. A zero copular marker is observed in the third person singular, and in colloquial speech the copula may be omitted in the present tense.

In light of Stassen's (2009) typological framework on copular encoding strategies in nominal and locative/existential clauses, the results indicate that Khalaj employs both shared and split strategies. Specifically, identical copular forms are used across nominal and locative/existential clauses, supporting the presence of a shared strategy. At the same time, the existence of distinct copular forms in locative/existential clauses provides evidence for a split strategy. Accordingly, Khalaj as spoken in the investigated regions exhibits a mixed system in which both strategies co-occur, in line with cross-linguistic observations that some languages combine multiple encoding strategies.

With respect to word order, the analysis shows that the predicate precedes the copular verb in all relevant constructions. The basic order can therefore be characterized as Predicate + Copula, which is consistent with the verb-final (SOV) typology of Khalaj and aligns with general patterns observed in Turkic languages.

دوماهنامه بین‌المللی

۱۷، ش ۲ (پیاپی ۹۴)، زمستان ۱۴۰۵، صص ۲۹۳-۳۲۹

مقاله پژوهشی

https://lrr.modares.ac.ir/article_23985.html

رده‌شناسی افعال ربطی در ترکی خلجی

پونه مصطفوی*

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵

چکیده

در پژوهش حاضر کاربرد افعال ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی/ وجودی در ترکی خلجی رایج در استان‌های قم و مرکزی بر اساس مطالعات رده‌شناختی مورد بررسی قرار گرفته است. پیکره پژوهش مشتمل بر ۴۸۰ جمله و دو متن گفتار آزاد است. تعدادی از جمله‌ها از داده‌های خلجی موجود در سامانه اطلس زبانی ایران از دو استان قم و مرکزی اقتباس و تعدادی دیگر از طریق پرسش‌نامه طراحی شده توسط نگارنده گردآوری شده‌اند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که در زبان خلجی رایج در دو استان قم و مرکزی، دو راهکار «دوگانه» و «مشترک» برای رمزگذاری افعال ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی به کار گرفته می‌شود. به این معنی که در این زبان گویشوران هر دو صورت مشابه و غیرمشابه را برای افعال ربطی در گزاره‌های یادشده استفاده می‌کنند. همچنین این زبان فعل‌پایانی است و ترتیب قرار گرفتن مسند و فعل ربطی در آن به صورتی است که مسند پیش از فعل ربطی قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی: گزاره‌های اسمی، گزاره‌های مکانی/ وجودی، زبان خلجی، فعل ربطی.

۱. مقدمه

مطالعات فراوانی با موضوع فعل ربطی و گزاره‌های اسنادی توسط پژوهشگران انجام گرفته که هر کدام برای پژوهش‌های خود چارچوب‌ها و رویکردهای زبان‌شناختی متفاوتی را برگزیده‌اند. رده‌شناسی به عنوان رویکردی کارآمد در گویش‌شناسی و مطالعات تطبیقی زبان‌ها، به مطالعه و طبقه‌بندی زبان‌ها براساس ویژگی‌های ساختاری مشترک یا متفاوت آن‌ها می‌پردازد و این امکان را

فراهم می‌آورد تا بتوان زبان‌ها را به صورت نظام‌مند و مقایسه‌ای بررسی کرد. مطالعاتی که با استفاده از این رویکرد انجام می‌شوند، ویژگی‌های مشترک و تفاوت‌های ساختاری زبان‌ها را برجسته‌تر می‌کنند. از بین این پژوهش‌ها استیسن^۱ (1997, 2005, 2009) موضوع چگونگی رمزگذاری افعال ربطی به عنوان یکی از افعال زیرگروه غیرکنشی^۲ را در زبان‌های مختلف بررسی کرده است. فعل ربطی در گزاره‌های اسمی^۳ و مکانی^۴ به کار می‌رود. او برای نمونه از زبان انگلیسی مثال‌های زیر را برای گزاره‌های اسمی (مثال ۱) و مکانی (مثال ۲) ارائه می‌دهد:

1-John is a tailor.

‘جان خیاط است.’

2- John is in Paris.

‘جان در پاریس است.’

استیسن (2009) همچنین اضافه می‌کند که برای گزاره‌های مکانی می‌توان زیرگروهی در نظر گرفت که آن را گزارهٔ وجودی^۵ می‌نامد و جملهٔ شمارهٔ ۳ از زبان انگلیسی را برای این گونه گزاره‌ها به عنوان نمونه می‌آورد (Stassen, 2009, p.265):

3-There is music in the air.

در گزاره‌های اسمی، فعل ربطی گروه اسمی فاعلی را به گروه‌های اسمی، صفتی، قیدی و حرف-اضافه‌ای ربط می‌دهد. در گزاره‌های مکانی هستهٔ گروه حرف‌اضافه‌ای که به عنوان متمم در آن به کار گرفته می‌شود، یک حرف اضافهٔ مکانی است. گزاره‌های وجودی، مفهوم «وجود داشتن» دارند و زیرگروهی از جمله‌های مکانی محسوب می‌شوند. از منظر رده‌شناختی رمزگذاری این نوع از جمله‌ها در زبان‌ها، با دو راهکار مشترک^۶ و دوگانه^۷ انجام می‌شود (Stassen, 1997, 2005, 2009). بنابراین دو ردهٔ زبانی برای این‌گونه از جمله‌ها در زبان‌های دنیا وجود دارد. در راهکار اول صورت فعل ربطی در گزارهٔ اسمی و گزارهٔ مکانی/وجودی مشابه و در راهکار دوم غیرمشابه است. برای مثال، همان‌گونه که از نمونه‌های انگلیسی برمی‌آید، در زبان انگلیسی از راهکار مشترک برای رمزگذاری فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی/وجودی به کار گرفته می‌شود. استیسن برای راهکار دوم، از زبان ژاپنی نمونه‌هایی ارائه می‌کند (2009: 266). در این نمونه‌ها، فعل ربطی در دو گزارهٔ اسمی و مکانی صورت مشابه ندارند:

4- John wa usotuki da
J. top liar cop

‘جان دروغگو است.’

5- ukue no ue ni hon ga aru
desk gen top loc book subj be.there.nonpast

‘کتابی بر روی نیمکت است.’

در پژوهش حاضر که به روش توصیفی - تحلیلی انجام می‌شود، چگونگی رمزگذاری فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی/وجودی در زبان خلجی بر پایه مطالعات رده‌شناختی استیسن (2009) مورد بررسی قرار می‌گیرد تا همسویی یا غیرهمسویی این جمله‌ها در زبان خلجی با یافته‌های پژوهش او مورد ارزیابی و مقایسه قرار گیرد.

زبان خلجی شاخه مستقلی از خانواده زبانی زبان‌های ترکی‌تبار^۱ محسوب می‌شود. این زبان مطابق اطلس تعاملی زبان‌های در خطر یونسکو^۲ در زمره زبان‌های در خطر قرار گرفته است. بازماندگان اقوام خلج که در طول تاریخ از شرق به غرب کوچ کرده‌اند امروز در استان‌های قم و مرکزی ساکن هستند. زبان آن‌ها که خلجی نام دارد، به اعتقاد زبان‌شناسان یکی از باارزش‌ترین منابع برای بررسی زبان ترکی آغازین^۳ محسوب می‌شود، زیرا واژگان و ویژگی‌های زبانی زیادی از زبان ترکی آغازین در این زبان به‌جا مانده است. این زبان تا قرن بیستم ناشناخته بوده است.

از آنجایی که آبادی‌های خلج‌زبان مورد مطالعه واقع در استان‌های یادشده در همجواری آبادی‌هایی قرار دارند که ساکنان آن‌ها به دو زبان فارسی و ترکی آذربایجانی سخن می‌گویند، زبان خلجی تحت‌تأثیر این دو زبان قرار گرفته است. بنابراین این ضرورت به‌وجود می‌آید که مطالعات زبان‌شناختی درباره خلجی رایج در آبادی‌های مورد نظر صورت پذیرد، زیرا علاوه بر عوامل دیگر، از این حیث نیز در خطر محسوب می‌شود.

هدف اصلی پژوهش حاضر، تعیین راهکار یا راهکارهای رمزگذاری فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی/وجودی در خلجی، به‌عنوان یکی از زبان‌های ترکی‌تبار در خطر است که این هدف با تکیه بر رویکرد رده‌شناختی و براساس چارچوب نظری پژوهش محقق می‌شود. علاوه بر این، بررسی چگونگی ترتیب سازه‌ای در گزاره‌های یادشده در این زبان یا به بیان دیگر چگونگی ترتیب قرار گرفتن فعل ربطی و مسند در زبان خلجی هدف دیگر از انجام این پژوهش است. با انجام این پژوهش علاوه بر

شناسایی و بررسی چگونگی رمزگذاری فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی / وجودی، از یک سو رده‌زبانی این ساخت نحوی در زبان خلیجی در مقایسه با رده‌های زبانی زبان‌های دنیا تعیین و از سوی دیگر گامی برای حفظ و نگهداری یکی از زبان‌های درخطر رایج در کشور برداشته می‌شود.

بنابراین پژوهش حاضر به دو پرسش زیر پاسخ خواهد داد:

- زبان خلیجی از لحاظ کاربرد فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی / وجودی در کدام یک از رده‌های زبانی مورد نظر استیسن (۲۰۰۹) یعنی «مشترک» و «دوگانه» قرار می‌گیرد؟
- ترتیب قرار گرفتن فعل ربطی و مسند، در گزاره‌های اسمی و مکانی / وجودی در زبان خلیجی به چه صورت است؟

این نوشتار شامل ۶ بخش است. پس از مقدمه، پیشینه‌ای از مطالعات انجام‌شده در مورد فعل ربطی و زبان خلیجی ارائه و سپس روش انجام پژوهش مطرح شده است. پس از آن چارچوب نظری به‌طور مختصر شرح داده می‌شود. سپس داده‌های پژوهش براساس چارچوب نظری، تحلیل و در بخش ششم، نتایج حاصل ارائه می‌شوند.

۲. پیشینه پژوهش

به باور مشکوه‌الدینی (۱۳۷۳؛ ۱۳۸۴)، غلامعلی‌زاده (۱۳۷۴) و وحیدیان کامیار و عمرانی (۱۳۸۶) افعال زبان فارسی را می‌توان با توجه به متمم‌هایشان، به طبقات مختلف تقسیم کرد. در جمله‌هایی که یکی از چهار نوع گروه اسمی، صفتی، حرف‌اضافه‌ای یا قیدی همراه با فعل، گروه فعلی را می‌سازند، فعل ربطی (رابط) به‌کار می‌رود. فعل ربطی به‌لحاظ معنایی پیونددهنده نهاد (مسندالیه) و متمم نهاد (مسند) است که در صورت منفی بودن عدم پیوند را نشان می‌دهد. اگر حرف اضافه در گروه حرف اضافه‌ای از نوع مکانی باشد، جمله مکانی نامیده می‌شود. جمله‌هایی که در آن فعل ربطی به کار رفته است، جمله اسنادی نامیده می‌شوند.

فرشیدورد (۱۳۸۴) اعتقاد دارد، از سویی به دلیل این که افعال ربطی «است»، «هست» و «می‌باشد» دارای متمم (مسند) هستند، فعل ناقص محسوب می‌شوند و از سوی دیگر چون نیاز به متمم دارند در طبقه افعال تام قرار می‌گیرند که در این صورت به معنای «وجود داشتن» به‌کار می‌روند. حق‌بین (۱۳۸۵) در مقاله خود به ظرفیت در ساخت‌های اسنادی در زبان فارسی می‌پردازد. او به نقل از متیوز^{۱۱}

(۱۹۹۷) ظرفیت را دامنه و تعداد عناصر نحوی مورد نیاز فعل در ساختار موضوعی آن فعل می‌پندارد. به نظر وی فعل ربطی به عنوان نقش‌نما^{۱۲} است یعنی دارای نقش نحوی و فاقد محتوای معنایی است و بر این باور است که ساخت‌های اسنادی، تک‌موضوعی هستند. طیب‌زاده (۱۳۸۵) در تعریف فعل ربطی به صادقی و ارژنگ (۱۳۵۸) استناد و آن را چنین تعریف می‌کند: «فعل اسنادی [ربطی] به فعلی اطلاق می‌شود که رابطه‌ای اسنادی بین مسندالیه و مسند پدید آورد». او همچنین اضافه می‌کند که در ساخت اسنادی، مسند حضور اجباری دارد و در جمله به‌عنوان متمم به حساب می‌آید. او افعال اسنادی را به دو دسته افعال اسنادی «جاری» و «نتیجه‌ای» تقسیم می‌کند. در نوع اول، رابطه اسنادی همچنان وجود دارد مثل فعل «بودن» و در نوع دوم رابطه اسنادی به نتیجه رسیده است مانند «شدن». از نظر ماهوتیان (۱۳۸۷) [۱۳۷۸] فعل ربطی در زبان فارسی به سه صورت واژه‌بست، فعل «هست» به اضافه شناسه و فعل «باش» به اضافه شناسه به‌کار می‌رود. گذشته فعل ربطی به صورت فعل «بودن» است. حضور فعل ربطی در جمله‌هایی که متمم اسمی، صفتی و قیدی دارند، اجباری است. او همچنین اضافه می‌کند که فعل «هست» را می‌توان به معنای «وجود داشتن» نیز به‌کار برد. طیب‌زاده (۱۳۹۰) معتقد است که در دستور زایشی، مجموع مسند و فعل ربطی با هم فعل مرکزی جمله را تشکیل می‌دهند، اما بر پایه نظریه گروه‌های خودگردان، فعل ربطی فعل مرکزی جمله در نظر گرفته می‌شود و ساخت ظرفیتی افعال ربطی از یک فاعل و یک مسند تشکیل می‌شود. طیب‌زاده (۱۳۹۰) و وحیدیان کامیار و عمرانی (۱۳۸۶) جمله‌هایی مانند «سیگار کشیدن ممنوع» را همان جمله‌های اسنادی در نظر می‌گیرند که به علت کثرت استعمال یا وجود قرینه‌های خارجی و موقعیت گوینده افعال ربطی آن‌ها حذف شده است و با اضافه کردن فعل ربطی «است»، می‌توان آن را به صورت «سیگار کشیدن ممنوع است» بازنویسی کرد. بهرامی خورشید و همکاران (۱۳۹۰) فضای معنایی و ماهیت زبانی فعل «شدن» را در زبان فارسی به‌عنوان جزء فعلی ساخت مجهول و براساس رویکرد شناختی بررسی کرده‌اند. به نظر ایشان وقوع این فعل در ساخت مجهول تصادفی نیست. نتایج دیگر پژوهش آن‌ها از حیطة بحث این نوشتار خارج است. از نظر مفیدی (۱۳۹۰) فعل «بودن» اصلی‌ترین جایگاه را در میان افعال ربطی داراست. این فعل، هیچ محتوای معنایی جز پیونددهندگی ندارد و به‌لحاظ معنایی خنثی‌ترین فعل ربطی است. او می‌افزاید که این فعل در نقش فعل اصلی، فعل تک‌ظرفیتی (لازم) است و معنایی شبیه «وجود داشتن» دارد. اما در نقش یک فعل ربطی، فعلی دوظرفیتی است که موضوع بیرونی آن مسندالیه نامیده می‌شود و موضوع

درونی آن مسند است. فعل «بودن» همچنین در جایگاه فعل کمکی در ساخت‌های حاشیه‌ای به‌کار می‌رود. مصطفوی (۱۳۹۳) ساخت اسنادی و مکانی / وجودی را در زبان فارسی با استفاده از داده‌های طبیعی با رویکرد رده‌شناختی بررسی و رده‌زبانی این زبان را تعیین کرده است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در پژوهش وی نشان می‌دهند که در زبان فارسی رمزگذاری جمله‌های اسنادی و مکانی از طریق راهکار «مشترک» و رمزگذاری جمله‌های وجودی از طریق دو راهکار «مشترک» و «دوگانه» است. صفا و فلاحی (۱۳۹۵) کاربرد فعل «شدن» را در جمله‌های فارسی بررسی و به چهار گروه تقسیم کرده‌اند. در گروه اول، رخداد فعل به‌منزله نقطه پایانی است، رخداد فعل در گروه دوم باعث بروز وضعیتی جدید می‌شود، در گروه سوم، فعل به روندی اشاره دارد که از قبل شروع شده است و در گروه چهارم فقط وضعیتی را در ذهن تداعی می‌کند. کرنو^{۱۳} (1999) در مقاله خود ساخت‌هایی را که در زبان‌های مختلف برای جمله‌های اسنادی پایه به‌کار می‌برند، از لحاظ رده‌شناختی و بر پایه معیارهای بین‌زبانی مورد مطالعه قرار داده و مباحثی همچون الگوهای حالت‌نمایی، ترتیب سازه‌ها و ارجاع متقاطع^{۱۴} را در این ساخت‌ها بررسی کرده است. هدف او ارزیابی همگانی بودن ویژگی‌های مورد بررسی در روابط دستوری دو گروه اسمی نهاد و گزاره در این نوع ساخت است. او در پژوهش خود حدود ۷۰ زبان مختلف را از خانواده‌های اصلی زبان بررسی کرد و به این نتیجه رسید که در برخی موارد ویژگی‌های مورد نظر او در زبان‌های مورد مطالعه‌اش همگانی‌هایی را نشان می‌دهند. پوستت^{۱۵} (2003) مطالعه‌ای بین‌زبانی درباره ساخت اسنادی انجام داده است. او به پیروی از هگولد^{۱۶} (1992) در تعریف فعل ربطی، آن را به‌عنوان فعل کمکی و بدون محتوای معنایی در نظر می‌گیرد. او بیش از ۱۶۰ زبان را بررسی کرده است. تمرکز وی بر روی رابطه بین مقوله‌ها و معنای واژگانی از یک سو و چگونگی وقوع فعل ربطی از سوی دیگر است. به نظر او تنوع افعال ربطی در ساخت‌های اسنادی با انواع مقوله‌های واژگانی گزاره‌ها در برخی از زبان‌ها ارتباط دارد. به‌عنوان مثال در برخی از زبان‌ها، بسته به مقوله‌ها و واژگانی گزاره، در ساخت‌های اسنادی فعل ربطی متفاوت است. در برخی زبان‌ها نیز تنوع فعل ربطی به‌کار رفته در جمله اسنادی، با نهاد آن مرتبط است. میس^{۱۷} (2003) بر این باور است که افعال ربطی مفعول ندارند و به جای آن متمم می‌گیرند که فاعل را توصیف و معنای آن را تکمیل می‌کند. افرادی همچون میس (2003) و ویندفور^{۱۸} (2009) فعل ربطی در زبان فارسی را معادل فعل be در انگلیسی در نظر می‌گیرند. آن‌ها در مورد صورت‌های مختلف فعل ربطی در زبان

فارسی نیز مطالبی را مطرح می‌کنند. ویندفور (1979) نیز عنوان می‌کند که «هست» جایگزین فعل «بودن» در زمان حال است و گاهی به جای آن نمی‌توان از فعل «است» استفاده کرد. بنابراین بین این دو فعل تفاوت وجود دارد. از نظر استیسن (2005) هم فارسی جزء زبان‌هایی است که تظاهر صفر برای فعل ربطی در آن امکان‌پذیر نیست. او همچنین معتقد است که گزاره‌ها در زبان‌ها دو نوع هستند: گزاره‌های فعلی و گزاره‌های غیرفعلی. گزاره‌های غیرفعلی خود سه نوع هستند: اسمی، صفتی و مکانی. در زبان انگلیسی هر سه نوع گزاره غیرفعلی وجود دارد. در این زبان هر سه نوع گزاره غیرفعلی با فعل be و به‌طور یکسان رمزگذاری می‌شوند. استیسن (2009) از مطالعات خود در مورد زبان‌های دنیا چنین نتیجه‌گیری می‌کند که در برخی از زبان‌ها حضور فعل ربطی در جمله‌های اسنادی و وجودی اجباری است اما در برخی زبان‌ها این عنصر فعلی تظاهر صفر دارد. اما تعداد زبان‌هایی که در آن‌ها فعل ربطی تظاهر صفر ندارد بیشتر است. جمله‌های اسنادی در زبان‌های مختلف ممکن است به گونه‌های غیرمشابه رمزگذاری شوند. شینجیرو^{۱۹} (2011) ساخت اسنادی را در زبان‌های مختلف مورد بررسی قرار داده است. تمرکز او بر صورت‌های این ساخت و ارتباط آن با ویژگی‌های رده‌شناختی زبان‌های مورد مطالعه اوست. وی دو اصطلاح پوششی رابط^{۲۰} و فعل ربطی (اسنادی)^{۲۱} را در این ساخت معرفی می‌کند که اولی برای ساختار درون‌مرکز^{۲۲} و دومی برای ساختار برون‌مرکز^{۲۳} به‌کار می‌روند. به نظر او «رابط» و «فعل ربطی» در زبان‌ها می‌توانند به صورت واژه‌های مستقل، وند یا صورت‌های واژگانی متفاوتی تظاهر داشته باشند. شینجیرو (2011) براساس حضور یا عدم حضور دو فاکتور یادشده، به چهار رده زبانی در زبان‌های دنیا قائل است. آرکه^{۲۴} و همکاران (2018) معتقدند که فعل‌های ربطی و جمله‌های اسنادی تنوع زیادی دارند و به همین دلیل مورد توجه پژوهشگران هستند. آن‌ها با استفاده از مثالی از زبان انگلیسی ویژگی‌های افعال اسنادی را برمی‌شمارند که از جمله می‌توان به ایجاد رابطه بین نهاد و گزاره اشاره کرد. آن‌ها همچنین معتقدند که افعال ربطی محتوای معنایی به گزاره اضافه نمی‌کنند، به‌لحاظ معنایی تهی و از افعال سبک محسوب می‌شوند و براساس زمان، جنبه^{۲۵}، شمار و شخص و جنس دستوری تصریف می‌شوند. چاپل^{۲۶} و لو^{۲۷} (2022) ۱۱۶ زبان از سرزمین‌های شرق و جنوب شرقی آسیا را بررسی کردند و دو هدف برای این پژوهش داشتند: (۱) بررسی چهار الگوی متمایز برای صورت‌بندی افعال اسنادی، مکانی، وجودی و فعل ملکی، (۲) ایجاد یک مدل برای تغییرات تاریخی زبان‌شناختی این افعال در زبان‌های مورد مطالعه. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که زبان‌های مورد بررسی در پژوهش‌شان از صورت‌های یکسان برای افعال وجودی و مالکیت

استفاده می‌کنند. آن‌ها همچنین به این همگانی تلویحی در زبان‌های مورد مطالعه خود دست یافتند که فعل‌های مکانی و مالکیت تنها زمانی صورت مشابه دارند که با فعل وجودی نیز یکسان باشند. به بیان دیگر:

«اگر زبانی فعل مشابهی برای دو ساخت مکانی و مالکیت داشته باشد، در این صورت این فعل می‌تواند در ساخت وجودی نیز استفاده شود».

در این‌جا مختصری از مطالعات مربوط به افعال ربطی در زبان‌های ترکی‌تبار و خلیجی مطرح می‌شوند. اولین اطلاعات در مورد زبان خلیجی را مینورسکی^{۲۸} (1950) ارائه داد. او به بررسی ویژگی‌های زبانی زبان خلیجی پرداخت. مینورسکی همچنین خاستگاه این زبان و توزیع جغرافیایی آن را شرح داد. به اعتقاد او اقوام خلیج قرن‌ها در بین فارسی‌زبان‌ها زندگی کرده‌اند بنابراین طبیعی است که ویژگی‌های زبانی در این زبان به میزان زیادی از بین رفته باشد. مینورسکی متخصص ترکی نبود بنابراین تلاش‌های وی در مورد این زبان مورد بی‌توجهی قرار گرفت (Doerfer, 1971, p. 1). سپس دوئرفر^{۲۹} مطالعاتی بر روی زبان خلیجی انجام داد. او و همکارانش داده‌های زبانی غنی شامل حدود ۶۰ هزار واژه خلیجی تهیه کردند. سپس در پژوهش‌هایی دیگر توانستند دستور (1998)، مجموعه‌ای از متن‌های عامه (1994) و حدود ۴۰۰۰ واژه گردآوری کنند. یکی از نتایج حاصل از تحقیقات ذکرشده، این بود که خلیجی گروه مستقلی از زبان‌های ترکی‌تبار را تشکیل می‌دهد و به این علت که این زبان بازمانده ترکی آغازین است و برخی از ویژگی‌های آن را حفظ کرده، تفاوت‌هایی با دیگر زبان‌های ترکی‌تبار دارد و کشف آن نقش مهمی برای مطالعه این خانواده زبانی دارد. دوئرفر (1988, p. 108) همچنین درباره ویژگی‌های آوایی به جای مانده از ترکی آغازین را برمی‌شمرد که از حوصله این بحث خارج است.

لی^{۳۰} (1996) در رساله دکتری خود با استفاده از داده‌های زبانی شهرهای ارومیه و تبریز به توصیف دستور زبانی آذربایجانی پرداخته است. او به طور مفصل مطالعه خود را در حوزه‌های آواشناسی، ساخت‌واژه و نحو انجام داده است و در مورد هر یک از مقوله‌های دستوری در زبان ترکی در سطح گروه و همچنین بندهای ساده و مرکب در این زبان را بررسی کرده است. او از سویی به ساخت‌واژه افعال ربطی در این زبان می‌پردازد و صرف این فعل را در زمان‌های مختلف نشان می‌دهد و از سوی دیگر جمله‌های اسنادی را در زبان آذربایجانی بررسی می‌کند، اما مطالعات وی رده‌شناختی

نیست. او جمله‌های اسنادی را به پنج گروه هم‌ارز^{۳۱}، وجودی، مکانی، ملکی و وصفی تقسیم می‌کند و درمورد هر یک با ارائه مثال‌هایی از زبان آذری توضیح می‌دهد.

یوهانسون^{۳۲} (۱۹۹۸) که تاریخچه‌ای از زبان‌های ترکی‌تبار در طول ۱۲۰۰ سال را بررسی کرده است، اعتقاد دارد زبان‌های ترکی‌تبار به‌لحاظ خویشاوندی وابستگی‌هایی به هم دارند. او همچنین اذعان می‌دارد که در بین اعضای این خانواده زبانی شباهت‌هایی از نظر ویژگی‌های آوایی، واجی، ساخت‌واژی و نحوی وجود دارد. او با دسته‌بندی زبان‌های ترکی‌تبار سعی می‌کند تا توزیع این زبان‌ها را از نظر خویشاوندی و ویژگی‌های رده‌شناختی نشان دهد و در این دسته‌بندی، ترکی خلجی را در شاخه‌ای مستقل در کنار سایر زبان‌های این خانواده و تنها نماینده زبان‌های آرغویی^{۳۳} قرار می‌دهد. او به موضوع قرض‌گیری عناصر زبانی از زبان فارسی در زبان‌های ترکی رایج در ایران از جمله خلجی نیز می‌پردازد.

آیگن^{۳۴} (۲۰۰۹) در مقاله خود افعال ربطی در زبان ترکی استانبولی و سایر زبان‌های ترکی‌تبار را بررسی کرده است. او اذعان می‌کند که افرادی مثل کلپیر^{۳۵} (۲۰۰۸) بر این فرض هستند که در زبان ترکی استانبولی فعل ربطی دارای تظاهرهای چندگانه شامل صورت آشکار و صورت صفر است و اعتقاد دارد که این موضوع با ویژگی‌های رده‌شناختی زبان‌های ترکی‌تبار منطبق است. وی با معیارهای تجربی و نظری اثبات می‌کند که در زبان ترکی استانبولی فعل Ol (شدن) در پاره‌ای از جمله‌ها فعل کمکی است. تحلیل او برای اثبات این موضوع از لحاظ نظری، اشاره به نقش نحوی فعل ربطی است و از لحاظ تجربی او به محدودیت‌های واژ - نحوی در این زبان اشاره می‌کند.

مدخلی با عنوان «زبان خلجی» از دوئرفر (۱۳۹۰) به صورت ترجمه به چاپ رسیده است. در این مدخل شرح کلی از مطالعات پژوهشگران درباره زبان خلجی ارائه و برخی از ویژگی‌های این زبان توضیح داده شده است. اما درمورد افعال ربطی در این زبان نکته‌ای مشاهده نمی‌شود. دوئرفر تأکید می‌کند زبان خلجی دارای ویژگی‌های زبان ترکی باستان است. به علاوه این زبان عناصری دارد که از زبان‌های دیگری که با آن‌ها تماس داشته، از جمله زبان فارسی و ترکی اوغوز قرض‌گیری کرده است. واشقانی فراهانی (۱۳۹۱) در کتاب *مبانی دستور زبان خلجی با ارائه مثال‌های زیادی از زبان خلجی*، به بررسی این زبان می‌پردازد. او نکاتی درباره ویژگی‌های آوایی، ساخت‌واژی و نحوی خلجی ارائه می‌دهد. اما مطالعات وی اصولاً زبان‌شناختی نیست. واشقانی فراهانی معتقد است که در خلجی صورت

فعل وجودی با فعل در گزاره اسمی در جمله‌های مثبت و منفی مشابه نیست. او اشاره می‌کند که صورت منفی فعل ربطی در گزاره اسمی /daq/ و در گزاره‌های وجودی /joq/ است. اما خود باردیگر اضافه می‌کند که صورت منفی دیگری برای فعل «است» وجود دارد و مثالی که برای آن می‌آورد، مفهوم وجودی دارد. بنابراین واشقانی فراهانی به این موضوع که برای فعل ربطی در گزاره‌های وجودی، دو صورت وجود دارد توجه نکرده است.

6- joqluq/joqliq havul zad daq

‘فقیری چیز خوبی نیست.’

همچنین او اضافه می‌کند که فعل ربطی در خلیجی به صورت پسوند نیز به‌کار می‌رود. وی با مثال‌هایی نشان می‌دهد که فعل ربطی قابل حذف است.

7-æli hæv-tfe

‘علی در خانه است.’

جمراسی (۱۳۹۲) دستور زبان خلیجی را در قالب یک کتاب تألیف کرده است. در این کتاب ویژگی‌های آوایی این زبان و صرف افعال در زمان‌های مختلف ارائه شده، اما در آن به افعال ربطی و جمله‌های اسنادی هیچ اشاره‌ای نشده است.

بوسنالی^{۳۶} (۲۰۱۶) نکات زیادی از تاریخچه و زبان قوم خلج را در مقاله خود مطرح می‌کند. او در پژوهش خود هم به موضوع‌های غیرزبان‌شناختی این قوم و هم به موضوع‌های زبان‌شناختی می‌پردازد. بوسنالی در حوزه‌های آواشناسی، ساخت‌واژی و نحو توصیف‌های خود را از زبان خلیجی ارائه می‌دهد. علاوه بر این او در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی نیز این زبان را بررسی می‌کند. راگاکین^{۳۷} (۲۰۲۰) به زبان خلیجی به عنوان زبان ترکی‌تبار غیراوغوز که در استان مرکزی رایج است، می‌پردازد. او ویژگی‌هایی را که تحت تأثیر برخورد زبانی این زبان با زبان فارسی تغییر پیدا کرده‌اند بررسی و معرفی می‌کند. در نهایت یک متن از این زبان با ترجمه و تفسیرهای نحوی زیرنویس شده در متن ارائه می‌دهد.

یوهانسون (۲۰۲۱) در کتابی با عنوان ترکی به معرفی ویژگی‌های زبانی زبان‌های ترکی‌تبار می‌پردازد که در بین آن‌ها زبان خلیجی نیز مشاهده می‌شود. در این کتاب به تاریخچه و تقسیم‌بندی زبان‌های ترکی‌تبار و ویژگی‌های آوایی، ساخت‌واژی و نحوی این خانواده زبانی پرداخته می‌شود. پژوهشگران زیاد دیگری نیز به زبان‌های ترکی‌تبار پرداخته‌اند، اما با توجه به محدودیت‌های مربوط

به حجم مقاله تنها به موارد بالا اکتفا شده است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر شامل پیکره‌ای است مشتمل بر ۴۸۰ جمله و دو متن گفتار آزاد. جمله‌ها در دو دسته هستند: دسته اول، جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی را تشکیل می‌دهند که نگارنده در گردآوری آن‌ها دخالتی نداشته و از داده‌های موجود در سامانه اطلس زبانی ایران اقتباس شده‌اند. طرح اطلس زبانی ایران در پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری در حال تدوین است. داده‌های زبانی ترکی خلجی در این سامانه از دو استان مرکزی و قم در دسترس هستند که شامل داده‌های زبانی ۴ آبادی از آبادی‌های خلج‌زبان استان مرکزی و ۱۶ آبادی از آبادی‌های خلج‌زبان استان قم است. داده‌های اطلس زبانی ایران بر مبنای پرسش‌نامه‌ای مشتمل بر ۱۰۵ واژه و عبارت و ۳۶ جمله گردآوری شده‌اند. گروه دوم، داده‌هایی هستند که به واسطه پرسش‌نامه طراحی شده توسط نگارنده و از طریق مصاحبه با گویشوران به دست آمده و از روستاهای «بهارستان» و «واشقان» در استان مرکزی و «موجان» در استان قم گردآوری شده‌اند.^{۳۸} پرسشنامه یادشده مشتمل بر ۸۰ جمله اسمی و مکانی/ وجودی از نوع خبری، پرسشی و نفی است. گروه سوم از داده‌ها، متونی هستند که به صورت گفتار آزاد از دو روستای «بهارستان» در استان مرکزی و روستای «طینوج» از استان قم گردآوری و آوانویسی شده‌اند. گویشوران از هر دو جنس زن و مرد و در گروه سنی ۲۰ تا ۷۰ سال هستند. برای آوانویسی داده‌ها از الفبای آوانویسی بین‌المللی (IPA) استفاده شده است.

۴. چارچوب نظری

در پژوهش حاضر اثر استیسن (2009) به‌عنوان مبنای نظری انتخاب شده است که در این بخش به اختصار معرفی می‌شود. او در پژوهش خود چگونگی رمزگذاری فعل ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی را بررسی کرده است. به اعتقاد وی در زبان‌های دنیا، ممکن است افعال ربطی صورت واژگانی مشابهی در این نوع از جمله‌ها نداشته باشند. به همین دلیل او دو راهکار «مشترک» و «دوگانه» را ارائه کرده است. بنابراین رابطه بین جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی را می‌توان با این پارامتر بیان کرد (Stassen, 2009, p.265؛ به نقل از Stassen, 1997, p. 131-132). زبان‌ها از بین این دو راهکار یک یا گاهی هر دو را انتخاب می‌کنند. در زبان‌هایی که پارامتر «مشترک» را برای رمزگذاری

این جمله‌ها به کار می‌برند، صورت واژگانی یکسان برای فعل ربطی به کار گرفته می‌شود. در زبان‌هایی که دارای پارامتر «دوگانه» هستند فعل‌های ربطی متفاوت برای رمزگذاری جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی به کار می‌رود. در بخش مقدمه جمله‌های ۱ تا ۳ از زبان انگلیسی نمونه‌های راهکار «مشترک» و مثال‌های ۴ و ۵ از زبان ژاپنی نمونه‌ای از راهکار «دوگانه» را نشان می‌دهند. فعل ربطی در زبان انگلیسی تنها یک صورت واژگانی یعنی “be” دارد. اما در زبان ژاپنی فعل ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی یکسان و مشابه نیستند. در این زبان صورت واژگانی da به عنوان فعل ربطی در جمله اسمی و صورت واژگانی aru در جمله مکانی/ وجودی به کار می‌روند. البته استیسن (2009) به این نکته مهم نیز اشاره می‌کند که نمی‌توان زبان‌ها را براساس دوگانه یا مشترک بودن آن‌ها طبقه‌بندی کرد، زیرا همان‌گونه که اشاره شد، برخی زبان‌ها هردو الگو را برای رمزگذاری جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی به کار می‌گیرند (p. 265-267). به اعتقاد او در هریک از پارامترهای فوق‌الذکر تنوعاتی را هم می‌توان ملاحظه کرد. اولین و متداول‌ترین نوع پارامتر دوگانه، دوگانه کامل^{۳۹} (واژگانی) است که در آن برای هر یک از جمله‌های اسمی و مکانی/ وجودی دو فعل متفاوت به کار گرفته می‌شوند. جمله ۸ از زبان ایرلندی این شکل از رمزگذاری فعل ربطی را نشان می‌دهد:

8- a. Is mu' inteoir e'
cop teacher he

‘او معلم است.’

b. Ta' se' sa tseomra
be.pres he in.the room

‘او در اتاق است’

نوع دیگر پارامتر دوگانه، دوگانه صفر^{۴۰} نام‌گذاری می‌شود که در آن رمزگذاری فعل مکانی/ وجودی با یک فعل واژگانی کامل و رمزگذاری جمله اسمی با یک عنصر ربطی صفر انجام می‌گیرد. استیسن (2009, p. 268) زبان بانگایی^{۴۱}، زبانی از خانواده زبان‌های آسترونیزیایی^{۴۲} در اندونزی شرقی را برای این نوع از پارامتر دوگانه، مثال می‌زند.

9-a. Iaku mian kabar
1sg person invulnerable

‘من آدم شکست‌ناپذیری هستم.’

b. Niimbaa daano komu boi'ne?

here be your daughter

‘آیا دختر شما اینجا است؟’

به لحاظ منطقی امکان حضور نوعی دیگر از پیکربندی^{۴۳} و رمزگذاری دوگانه وجود دارد که در آن فعل ربطی عنصر واژگانی کامل است و فعل مکانی/ وجودی عنصر صفر خواهد بود، اما زبانی که از این نوع راهکار استفاده کند، عملاً وجود ندارد (Stassen, 2009, p. 268 پانوش ۴؛ نقل از Stassen, 1997, p. 64).

استیسن (2009) اشاره می‌کند که این تنوعات را در پارامتر «مشترک» نیز می‌توان یافت. اولین و متداول‌ترین نوع، مشترک کامل^{۴۴} (واژگانی) نامیده می‌شود که در آن عنصر واژگانی مشابهی برای فعل ربطی و مکانی به کار می‌رود، مانند زبان انگلیسی و لوگاندایی^{۴۵} از خانواده زبان‌های نیجر-کوردوفانی^{۴۶} رایج در جنوب شرقی بانتو. نوع دوم و غیرمتداول‌ترین نوع، گونه‌ای است که در آن فعل ربطی در هر دو نوع جمله اسمی و مکانی/ وجودی تظاهر صفر دارد و مشترک صفر^{۴۷} نام‌گذاری می‌شود. این نوع در زبان آبونی^{۴۸} از خانواده زبان‌های پاپوایی^{۴۹} به کار می‌رود.

10-a. Jibi ai yewon
my father shaman

‘پدر من شمن است.’

b. An mo nu
3sg at house

‘او در خانه است.’

نوع دیگر، راهکار رمزگذاری مشترک- فعلی^{۵۰} است. در این راهکار، برای فعل‌های ربطی و مکانی/ وجودی از گزاره‌های اسمی استفاده می‌شود که ویژگی‌های فعلی دارند. این نوع از رمزگذاری در زبان کورکویی^{۵۱}، از خانواده زبان‌های آسترو-آسیایی و موندایی^{۵۲} به کار می‌رود. استیسن (2009, p. 269-270) اشاره می‌کند که دو نوع اخیر رمزگذاری در بین زبان‌ها زیاد مرسوم نیستند.

11- a. Di dhega kad ojha-ba
that stone heavy load-nonpast

‘آن سنگ سنگین است.’

b. Di ura-gen-ba
it house-at-nonpast

‘آن در خانه است.’

اما دسته‌بندی زبان‌ها بر اساس پارامترهای یادشده چندان هم ساده نیست و گاهی در برخی از زبان‌ها پیچیدگی‌هایی در رمزگذاری این نوع از جمله‌ها مشاهده می‌شود و به این ترتیب دو یا حتی سه پیکربندی در زبان‌ها پیش می‌آید. مثلاً ممکن است کاربرد فعل ربطی تحت شرایط خاصی با کاربرد صورت صفر آن تکمیل شود. به‌عنوان مثال در زبان روسی در زمان حال، صورت صفر فعل ربطی به‌کار می‌رود، اما وقتی زمان فعل به صورت گذشته یا آینده باشد، صورت واژگانی آن تظاهر دارد. این موضوع در مورد زبان‌های «دوگانه» نیز تسری دارد. در این‌گونه از زبان‌ها، ترکیبی از پیکربندی-های دوگانه کامل و دوگانه صفر به کار می‌رود. نمونه این نوع از پیکربندی را می‌توان در زبان ناوایو^{۵۲} از زبان‌های آمریکای شمالی ملاحظه کرد. گاهی نیز هر دو راهکار «مشترک» و «دوگانه» به طور هم‌زمان برای رمزگذاری فعل ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی/وجودی به کار می‌روند. به‌عنوان مثال در زبان تامیلی^{۵۳} از زبان‌های دراویدی^{۵۴} برای رمزگذاری جمله‌های اسمی و مکانی/وجودی دو راهکار گسسته صفر و مشترک کامل با هم به کار می‌روند. در زبان کاناده‌ای^{۵۵}، زبانی از خانواده زبان‌های دراویدی نیز، در کنار پیکربندی گسسته صفر، پیکربندی مشترک صفر هم وجود دارد (Stassen, 2009, p. 271-273).

در بخش بعد داده‌های زبانی پیکره پژوهش براساس چارچوب نظری تحلیل می‌شوند.

۵. بحث و بررسی

در این بخش به تحلیل جمله‌های اسمی و مکانی/وجودی پیکره پژوهش در دو بخش جداگانه پرداخته می‌شود. همان‌گونه که پیش‌تر نیز ذکر شد، این داده‌ها مربوط به آبادی‌های خلیج‌زبان در دو استان مرکزی و قم هستند که با تحلیل آن‌ها، رده زبانی این زبان از لحاظ کاربرد فعل ربطی در گزاره‌های اسمی و مکانی/وجودی و همچنین ترتیب قرار گرفتن مسند و فعل ربطی تعیین می‌شود.

۵-۱ جمله‌های اسمی در زبان خلیجی

زبان خلیجی یکی از اعضای خانواده زبان‌های ترکی‌تبار است. در این زبان جمله‌های اسمی دارای سه عنصر مسند، مسندالیه و فعل ربطی هستند. با توجه به این که در پژوهش حاضر براساس چارچوب نظری، صورت فعل ربطی مورد توجه است و در واقع عنصر تعیین‌کننده برای رده زبانی محسوب

می‌شود، در هر یک از داده‌ها فعل‌های ربطی به صورت زیرخط‌دار نشان داده شده‌اند. در صورتی که فعل ربطی محذوف باشد در جایگاه اصلی آن نشانهٔ (\emptyset) قرار گرفته است. در زبان ترکی خلجی فعل‌های ربطی به دو صورت تظاهر دارند: ۱- واژه‌بست‌های مطابقه (شخص و شمار) با فاعل جملهٔ اسمی که مسندالیه نیز نام گرفته است؛ ۲- فعل‌های ربطی. واژه‌بست‌های مطابقه به انتهای مسند می‌پیوندند و با توجه به شخص و شمار فاعل جملهٔ اسمی، صرف می‌شوند. جدول ۱ واژه‌بست‌های مطابقه را در خلجی نشان می‌دهد:

جدول ۱: واژه‌بست‌های مطابقه مربوط به فعل ربطی در خلجی

Table 1. Agreement clitics of the copula in Khalaji

	مفرد		جمع	
	اول شخص	-am	م	-ak
دوم شخص	-an	ی	-aniz	-اید
سوم شخص	-a	است	-alar	-ند

در مثال‌های شمارهٔ ۱۲، ۱۳ و ۱۴ از داده‌های زبانی مربوط به آبادی‌های خلج‌زبان دو استان مورد نظر به ترتیب واژه‌بست‌های مطابقهٔ اول شخص و سوم شخص مفرد به عنوان رابط بین مسندالیه و مسند به کار رفته است. در جملهٔ ۱۲ /mæn/ (من) مسندالیه و /ræjæt/ (کشاورز) مسند است. ذکر این نکته ضروری است که در خلجی حضور مسندالیه به صورت ضمیر الزامی نیست و برای تأکید به کار می‌رود. در جملهٔ ۱۳ /hava/ (هوا) مسندالیه و /buz/ (سرد) مسند است. واژه‌بست‌های مطابقه در سه جملهٔ زیر به انتهای مسند پیوسته‌اند. در واژه‌بست جملهٔ شمارهٔ ۱۲ (-æm) هماهنگی واکه‌ای رخ داده است. در نمونهٔ ۱۴ واژه‌بست ربطی /-am/ (اول شخص مفرد) به نشانهٔ وجه کامل /-muɟ-/ در ترکی خلجی پیوسته است. در این جملهٔ اسمی هم /mæn/ (من) مسندالیه و /har/ (خسته) مسند است.

آبادی موجان(قم)	12-	mæn ræjæt-æm ۱ش-م فعل ربطی-کشاورز من ’من کشاورز هستم‘
آبادی بهارستان	13-	bejin baluq-ɟa hava xejli buz-a ۳ش-م فعل ربطی-سرد خیلی هوا حرف‌اضافهٔ مکانی-روستا امروز

(مرکزی)		'امروز هوا در روستا خیلی سرد است.'
آبادی چاهک (قم)	14-	sæn mæjæ cer-m-on mæn no-kað har-muʃ- <u>am</u> ۱ش م- فعل ربطی- کامل- خسته چقدر من ۲ش م- منفی- دیدن مگر تو 'تو مگر نمی‌بینی که چقدر خسته شده‌ام.'

روش دوم برای ارتباط مسندالیه و مسند در ترکی خلجی استفاده از افعال ربطی است. این افعال به صورت‌های فعل ربطی ar(i) به معنای «بودن» و ol به معنای «شدن» به کار می‌روند. به اعتقاد یوهانسون (2021, p. 562) در متون باستانی ترکی فعل ربطی به صورت ar مشاهده شده که به تدریج در زبان‌های ترکی تبار همخوان r از بین رفته است. تنها زبان ترکی تباری که صورت باستانی را حفظ کرده، ترکی خلجی است.

مثال‌های زیر این دو فعل ربطی را در داده‌های خلجی از آبادی‌های هر دو استان نشان می‌دهند:

آبادی موجان (قم)	15-	hava qarluq-ar ۳ش م- فعل ربطی- برفی هوا 'هوا برفی است.'
آبادی واشقان (مرکزی)	16-	bu baq-un gol-lar-u gæʃænj- <u>æ</u> lær ۳ش ج- فعل ربطی- زیبا ۳ش م- اضافی- جمع- گل ۲ش م- ملکی- باغ این 'گل‌های این باغ زیبا هستند.'
آبادی بن‌چنار (مرکزی)	17-	bu baq no-Gæd por mivæ- <u>ri</u> ۳ش م- فعل ربطی- میوه پر چقدر باغ این 'این باغ چقدر پر میوه است.'

در جمله‌های ۱۵ و ۱۶ به ترتیب /hava/ (هوا) و /bu baq-un gol-lar-u/ (گل‌های این باغ) مسندالیه و /qarluq/ و /gæʃænj/ مسند هستند. افعال ربطی ar و صورت جمع آن یعنی ælær به ترتیب در جمله‌های ۱۵ و ۱۶ به کار رفته‌اند. در جمله ۱۶ واژه‌های فعل ربطی با نزدیک‌ترین واژه‌ای که در مسند وجود دارد هماهنگی واژه‌ای پیدا کرده‌اند. در جمله شماره ۱۷ /bu baq/ (این باغ) مسندالیه و /por mivæ/ (پر میوه) مسند است. در این جمله واژه آغازین فعل ربطی به دلیل حضور واژه /æ/ در انتهای واژه /mivæ/ (میوه) حذف شده و صورت فعل ربطی در این جمله اسمی به صورت ri است. در پاراگراف پیش به این صورت از فعل ربطی اشاره شد.

در بین داده‌های موجود از پیکره پژوهش حاضر، جمله‌هایی وجود دارند که در آن‌ها فعل ربطی در سوم شخص مفرد محذوف است. حذف فعل ربطی در خلجی تنها در سوم شخص مفرد و در زمان حال جایز است و در سایر موارد حضور آن الزامی است. حذف فعل ربطی در شرایط ذکر شده، تنها در سبک گفتاری صورت می‌گیرد. اما در سبک‌های خاص نوشتاری فعل ربطی حتی در سوم شخص مفرد نیز باید تظاهر عینی داشته باشد. مثال زیر نمونه‌ای از حذف فعل ربطی در جمله اسمی است. معمولاً در صورت‌های سوم شخص مفرد حذف فعل ربطی انجام می‌شود:

آبادی (موجان(قم)	18-	o hæɾ borjæk-u abi renj رنگ آبی ۳م-ملکی-کلاه مرد آن رنگ کلاه آن مرد آبی است.	Ø ۳م-فعل ربطی (محذوف)
---------------------	-----	--	--------------------------

در این مثال /o hæɾ borjæk-u/ (کلاه آن مرد) مسندالیه و /abi renj/ (آبی رنگ) مسند است. البته گویشور تغییری در جمله اسمی ایجاد کرده که اشکالی در ساختار آن به وجود نیاورده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود در این جمله، فعل ربطی سوم شخص مفرد و محذوف است. تاکنون صورت‌های زمان حال افعال ربطی در زبان خلجی بحث و تحلیل شدند. صورت فعل ربطی در زمان گذشته به صورت (a)rti و واکه در درون پراتنز حاکی از قابل حذف بودن آن است. در مثال‌های زیر فعل ربطی در زمان گذشته به‌کار رفته است:

آبادی اسفید (قم)	19-	ʃæmbæ cin-i-rti ۳م-فعل ربطی-گذشته- نشانه اضافی-روز شنبه	cu mæn ʃækr-dæ cæl-di- m ۱ش-م-گذشته-آمدن حرف‌اضافه از-شهر من که ۳ش-م-فعل ربطی-گذشته- روز شنبه بود که من از شهر آمدم.
آبادی موجان (قم)	20-	æli moʔællem-ærti ۳ش-م-فعل ربطی-گذشته-معلم علی	علی معلم بود.
آبادی بهارستان (مرکزی)	21-	siz baqban-arti-z ۲ش-ج-فعل ربطی-گذشته-باغبان شما	شما باغبان بودید.
آبادی واشقان (مرکزی)	22-	bez ranændæ-rti-q ۱ش-ج-فعل ربطی-گذشته-راننده ما	

		ما راننده بودیم.
--	--	------------------

در مثال شماره ۱۹ واکه آغازین فعل ربطی حذف شده و شاهدهی است برای موضوع ذکر شده در پاراگراف پیشین مبنی بر قابل حذف بودن واکه. در مثال ۲۰ واکه آغازین فعل ربطی تحت تأثیر فرایند هماهنگی واکه‌ای تغییر کرده است. در مثال‌های ۲۱ و ۲۲ افعال ربطی با توجه به شخص و شمار صرف شده‌اند. علاوه بر این در جمله ۲۲ واکه آغازین این فعل محذوف است. همان‌گونه که در ابتدای این بخش گفته شد یکی دیگر از افعال ربطی در خلیجی، فعل ربطی *ol* (شدن) است. در جمله ۲۳ این صورت از فعل ربطی به همراه شناسه سوم شخص مفرد (*-ur*) مشاهده می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که در داده‌های زبانی هر دو استان این فعل به کار رفته است، اما برای پرهیز از تکرار در اینجا تنها به یکی از موارد اشاره می‌شود.

آبادی تلخاب (مرکزی)	23-	<i>æjær bə hil jaxuf jaq-i-ga məhsul havul ol-ur</i> ش۳-شدن خوب محصول ش۳م-التزامی-باریدن باران سال این اگر اگر باران بیارد، محصول خوب می‌شود.
------------------------	-----	---

در زبان خلیجی صورت منفی فعل ربطی، با اضافه شدن *daq* به فعل ربطی *ar(i)* یا *ær(i)* در زمان حال (مثال ۲۴) و *(a)rti* در زمان گذشته (مثال ۲۶) ساخته می‌شود. همچنین گاهی واژه‌بست‌های مطابقتی ربطی به انتهای *daq* می‌پیوندند و جمله اسمی منفی را رمزگذاری می‌کند (مثال‌های ۲۵ و ۲۷). به مثال‌های زیر توجه کنید:

آبادی موجان (قم)	24-	<i>o mo?ælleŋ daq-ær</i> ش۳م-فعل ربطی-منفی معلم او او معلم نیست.
آبادی موجان (قم)	25-	<i>sæn hæsaen dæq-aen</i> ش۳م-منفی حسن تو تو حسن نیستی.
آبادی بهارستان (مرکزی)	26-	<i>baluq mædræsæs-ur bidic daq-arti</i> ش۳م-فعل ربطی-گذشته-منفی بزرگ ش۳م-ملکی-مدرسه روستا مدرسه بزرگ نبود.
آبادی واشقان	27-	<i>bez ræjjæt daq-aq</i> ش۳م-منفی کشاورز ما

ما کشاورز نیستیم؛	(مرکزی)
-------------------	---------

در بین داده‌های پیکره، موردی مشاهده شد که در آن جمله اسمی به صورت منفی و بدون واژه-بست سوم شخص مفرد به کار رفته است. مثال ۲۸ شاهد این موضوع است:

آبادی بهارستان (مرکزی)	28-	hava bulut daq Ø ش ^۳ م (محدوف)- منفی ابری هوا	‘هوا ابری نیست.’
---------------------------	-----	---	------------------

در تمام داده‌های پیکره پژوهش، فعل‌های ربطی پس از مسند قرار گرفته است و زبان خلجی همانند سایر زبان‌های ترکی تبار از رده فعل‌پایانی است. در اینجا صرف صورت گذشته فعل ربطی و صورت منفی و زمان حال این فعل در زبان خلجی به صورت دو جدول مجزا ارائه شده‌اند:

جدول ۲: صرف فعل ربطی در زمان گذشته در زبان خلجی

Table 2. Past-tense conjugation of the copula in Khalaji

(a)rti (بودن)				
	مفرد		جمع	
اول شخص	ærti-m	بودم	ærti-q	بودیم
دوم شخص	arti-n	بودی	arti-z	بودید
سوم شخص	ærti	بود	arti-lar	بودند

جدول ۳: صرف صورت منفی فعل ربطی در زمان حال در زبان خلجی

Table 3. Present-tense negative conjugation of the copula in Khalaji

daq (صورت منفی فعل ربطی در زمان حال)				
	مفرد		جمع	
اول شخص	dæq-æm	نیستم	daq-aq	نیستیم
دوم شخص	daq-an	نیستی	dæq-iniz	نیستید
سوم شخص	dæq-ær/daq	نیست	daq-alar	نیستند

۵ - ۲ جمله‌های مکانی / وجودی در خلیجی

در زبان خلیجی جمله‌های مکانی / وجودی نیز همانند اسمی شامل سه عنصر مسند، مسندالیه و فعل ربطی هستند. در این بخش نیز همانند بخش ۵-۱ در هر یک از داده‌ها، فعل‌های ربطی در جمله‌های مکانی / وجودی به صورت زیرخطدار نشان داده شده‌اند و در صورت حذف شدن آن‌ها از نشانه (∅) استفاده شده است. مثال‌های زیر نمونه‌هایی از جمله‌های مکانی / وجودی از خلیجی رایج در آبادی‌های مورد مطالعه واقع در دو استان قم و مرکزی هستند.

آبادی جریک - آغاچ (قم)	29-	mQn ænjer hæv-ʃfæ- <u>rtim</u> اشم-فعل ربطی-گذشته-حرف‌اضافه مکانی-خانه دیروز من be-h-in-tæ hæv-ʃfæ-h- <u>æm</u> اشم-میانجی-حرف‌اضافه مکانی-خانه هم-روز-میانجی-این ‘من دیروز در خانه بودم امروز هم هستم.’
آبادی آشتیان (مرکزی)	30-	hæsæn hæv-ʃfæ- <u>r</u> اشم-فعل ربطی-حرف‌اضافه مکانی-خانه حسن ‘حسن در خانه است.’
آبادی زیگان (قم)	31-	ab-æmbar-ʃfæ halæ suv <u>var</u> اشم-فعل ربطی آب هنوز حرف‌اضافه مکانی-آب‌انبار ‘در آب انبار هنوز هم آب هست.’
آبادی آشتیان (مرکزی)	32-	oda bir bidic dukan var اشم-فعل ربطی مغازه بزرگ یک آنجا ‘آنجا یک مغازه بزرگ هست.’
آبادی موجان (قم)	33-	o hæf vora-si-ʃfæ on dana gon beʃ æʃʃtu <u>var</u> اشم-فعل ربطی بز پنج گوسفند واحد شمارش ده حرف‌اضافه مکانی- اشم-ملکی-گله مرد آن ‘در گله آن مرد ۱۰ گوسفند و ۵ بز وجود دارد/هست.’
آبادی آشتیان (مرکزی)	34-	kelas-ʃfa xeʃli daneʃ-amuz var اشم-فعل ربطی دانش‌آموز زیادی حرف‌اضافه مکانی-کلاس ‘در کلاس دانش‌آموزان زیادی وجود دارد.’
آبادی موجان (قم)	35-	oda bir kælæmæ mæktæb <u>var-arti</u> اشم-فعل ربطی-گذشته مدرسه کوچک یک آنجا ‘آنجا یک مدرسه کوچک بود.’
آبادی آشتیان	36-	mæktæb-ʃfæ kelas hæz <u>var-arti</u>

(مرکزی)	۳م- فعل ربطی-گذشته کم کلاس حرف‌اضافه مکانی-مدرسه در مدرسه کلاس‌های کمی بود.
---------	--

در جمله ۲۹ دو فعل ربطی «بودم» و «هستم» به ترتیب در زمان‌های گذشته و حال به کار رفته‌اند. در این جمله /mæn/ (من) مسندالیه و /hæv/ (خانه) مسند است و پس‌اضافه مکانی (/fQ/) (در) به انتهای مسند پیوسته است. در بخش اول جمله مرکب ۲۹ صورت گذشته فعل ربطی «بودم» /tɪm/ به کار رفته است که به دلیل وجود واکه پایانی در پس‌اضافه /fæ/ واکه آغازین آن محذوف است. در بخش دوم این جمله نیز واژه‌بست ربطی /-æm/ (هستم) به کار رفته است. در جمله شماره ۳۰ نیز فعل ربطی در جمله مکانی/ وجودی مشابه فعل ربطی در جمله اسمی است که به دلیل وجود واکه پایانی در پس‌اضافه /fæ/ (در) واکه آغازین فعل ربطی حذف شده است. اگر این جمله‌ها را با جمله‌های اسمی در بخش پیش مقایسه کنیم، ملاحظه می‌شود که صورت فعل ربطی در دو جمله مکانی/ وجودی یادشده با صورت فعل ربطی در جمله‌های اسمی مشابه است. اما داده‌هایی نیز در پیکره پژوهش وجود دارند که در آن‌ها صورت فعل ربطی در جمله‌های مکانی/ وجودی از صورت فعل ربطی در جمله‌های اسمی متفاوت است. مثلاً در جمله‌های ۳۱، ۳۲، ۳۳ و ۳۴ برای فعل «هست» صورت فعلی /var/ به کار رفته است. این صورت فعلی در زمان گذشته به صورت /var- arti/ است. مثال‌های ۳۵ و ۳۶ نمونه‌هایی هستند که در آن‌ها این صورت فعلی در زمان گذشته به کار رفته است. این مثال‌ها و مثال‌های دیگر در پیکره پژوهش نشان می‌دهند که در زبان خلجی، برای جمله‌های مکانی/ وجودی دو صورت فعلی به کار می‌رود.

ویژگی حذف فعل ربطی سوم شخص مفرد در زمان حال در جمله‌های مکانی/ وجودی نیز همانند جمله‌های اسمی مشاهده می‌شود. نمونه‌های زیر گواه بر این موضوع است:

آبادی بهارستان (مرکزی)	37-	o baluq-fʃa حرف‌اضافه مکانی-روستا او	∅ ۳م-فعل ربطی (محذوف)	او در روستاست.
آبادی موجان (قم)	38-	baluq mæʃtʊd-tu ۳م-ملکی-مسجد روستا	taq isti-fʃæ ∅ حرف‌اضافه مکانی-بالای کوه	مسجد روستا بر روی کوه است.

در زبان خلیجی، صورت منفی فعل ربطی مکانی / و وجودی صورت‌های /daq/ و /joq/ است. نمونه‌های زیر کاربرد این دو صورت را نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود فعل ربطی در جمله‌های مکانی / وجودی، به صورت منفی نیز دارای دو صورت متفاوت است.

آبادی بهارستان (مرکزی)	39-	bez bi-jin baq-tʃa daq-ak ۱شج-فعل ربطی-صورت منفی حرف‌اضافه مکانی-باغ روز-این ما ما امروز در باغ نیستیم.
آبادی موجان (قم)	40-	mæn hæv-tʃæ dæq-æm ۱شم-فعل ربطی صورت منفی حرف‌اضافه مکانی-خانه من من در خانه نیستم.
آبادی بهارستان (مرکزی)	41-	əu hæv-tʃa hæmmam joq ۳شم-فعل ربطی صورت منفی-حمام حرف‌اضافه مکانی-خانه این در این خانه حمام وجود ندارد.
آبادی بهارستان (مرکزی)	42-	ollar bildir baloq-tʃa joq-artilar ۳شج-فعل ربطی-گذشته-صورت منفی حرف‌اضافه مکانی-روستا سال گذشته آن‌ها آن‌ها سال گذشته در روستا نبودند.
آبادی موجان (قم)	43-	mæn ænjir bazar-tʃa dæq-artim ۱شم-فعل ربطی-گذشته-صورت منفی حرف‌اضافه مکانی-بازار دیروز من من دیروز در بازار نبودم.

در جمله‌های ۳۹ و ۴۰ /daq/ به همراه واژه‌بست ربطی به ترتیب اول شخص جمع و اول شخص مفرد به کار رفته است. در جمله ۴۱ /joq/ بدون شناسه است. در مثال ۴۲ /joq/ به همراه صورت گذشته فعل ربطی که با توجه به شخص و شمار مسندالیه (سوم شخص جمع) صرف شده، به کار رفته است. همچنین در نمونه ۴۳ /daq/ به همراه صورت گذشته فعل ربطی و شناسه اول شخص مفرد مشاهده می‌شود.

در اینجا صرف فعل ربطی در زمان حال و صورت منفی این فعل در جمله‌های مکانی / وجودی در زبان خلیجی از روستای بهارستان استان مرکزی به صورت دو جدول مجزا ارائه شده‌اند:

جدول ۴: صرف فعل ربطی در جمله‌های مکانی/ وجودی در زمان حال در زبان خلجی

Table 4. Conjugation of the copular verb in locative/existential sentences in the present tense in Khalaj

var (فعل ربطی در زمان حال در جمله‌های مکانی/ وجودی)				
	مفرد		جمع	
اول شخص	var-am	هستم	var-aq	نیستیم
دوم شخص	var-ej	نیستی	var-ejz	نیستید
سوم شخص	var	نیست	var-ællær	نیستند

جدول ۵: صرف صورت منفی فعل ربطی در جمله‌های مکانی/ وجودی در زمان حال در زبان خلجی

Table 5. Present-tense negative conjugation of the copula in locative and existential constructions in Khalaj

joq (صورت منفی فعل ربطی در زمان حال در جمله‌های مکانی/ وجودی)				
	مفرد		جمع	
اول شخص	joq-am	نیستم	joq-aq	نیستیم
دوم شخص	joq-aj	نیستی	joq-ejz	نیستید
سوم شخص	joq	نیست	joq-allar	نیستند

در زبان خلجی فعل /var/ و صورت منفی آن یعنی /joq/ به ترتیب به معنای «داشتن» و «نداشتن» نیز کاربرد دارد. مثال‌های زیر شاهد این مطلب هستند:

آبادی بهارستان (مرکزی)	44-	o ække kale var-erte گذشته ۳-ش م-داشتن بچه دو او	'او دو بچه داشت.'
آبادی بهارستان (مرکزی)	45-	mæn bijejk var-uum-æerte گذشته ۱-ش م-داشتن کلاه من	'من کلاه دارم.'
آبادی بهارستان (مرکزی)	46-	mæn hekmaek joq-um-æerte گذشته ۱-ش م-صورت منفی داشتن نان من	'من نان نداشتم.'
آبادی بهارستان (مرکزی)	47-	siz hæv joq-iz-æerte گذشته ۲-ش ج-صورت منفی داشتن خانه شما	'شما خانه نداشتید.'

۶. نتیجه

در پژوهش حاضر صورت فعل ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی / وجودی در ترکی خلیجی رایج در روستاهای خلیج‌زبان استان قم و مرکزی براساس مطالعات استیسن (۲۰۰۹) دربارهٔ چگونگی رمزگذاری افعال ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی / وجودی در برخی از زبان‌های دنیا و همچنین ترتیب قرار گرفتن مسند و فعل ربطی در این نوع از جمله‌ها مورد بررسی قرار گرفت. پیکرهٔ پژوهش شامل ۴۸۰ جمله متشکل از داده‌های موجود در سامانهٔ اطلس زبانی ایران از استان‌های مرکزی و قم، داده‌های گردآوری‌شده از طریق پرسش‌نامهٔ طراحی‌شده توسط نگارنده و دو متن گفتار آزاد است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که در خلیجی رایج در استان‌های قم و مرکزی برای فعل ربطی، علاوه بر واژه‌بست‌های ربطی که به مسند می‌پیوندند، صورت‌های فعلی $ar(i)$ یا $ær(i)$ در زمان حال و صورت $(a)rti$ در زمان گذشته به کار می‌روند که با توجه به شخص و شمار صرف می‌شوند. در این زبان فعل ربطی به معنای «شدن» صورت ol است. صورت منفی فعل ربطی در این زبان daq است که با شخص و شمار مسندالیه مطابقت دارد و براساس آن صرف می‌شود. در زبان خلیجی فعل ربطی در زمان حال در سوم شخص مفرد قابل حذف است. اما دربارهٔ فعل ربطی در جمله‌های مکانی / وجودی علاوه بر صورت‌های $ar(i)$ در زمان حال و $(a)rti$ در زمان گذشته، صورت دیگری از فعل ربطی نیز وجود دارد. این صورت فعلی var در زمان حال و $var-arti$ در زمان گذشته است. هر دو صورت یادشده، از فعل ربطی مکانی / وجودی، با توجه به شخص و شمار صرف می‌شوند. همانند افعال ربطی در جمله‌های اسمی، در جمله‌های مکانی / وجودی نیز به جای صورت‌های فعلی، گاهی واژه‌بست‌های ربطی به‌کار می‌روند. صورت منفی فعل ربطی در جمله‌های مکانی / وجودی دو صورت daq و joq هستند که با شخص و شمار مسندالیه مطابقت دارند و براساس آن صرف می‌شوند. شناسهٔ فعل در صورت سوم شخص مفرد صفر است و فعل ربطی می‌تواند در سوم شخص مفرد در زمان حال و در سبک گفتاری از جمله حذف شود.

با توجه به نتایج ذکرشده و براساس آنچه استیسن (2009) دربارهٔ همگانی‌های مربوط به نحوهٔ رمزگذاری افعال ربطی در جمله‌های اسمی و مکانی / وجودی در زبان‌های دنیا مطرح کرده است، و در پاسخ به سؤال اول پژوهش، در زبان خلیجی از سویی صورت‌های فعلی مشابه برای افعال ربطی در این گونه جمله‌ها به‌کار می‌رود که در این صورت راهکار «مشترک» استفاده می‌شود. اما از سویی

دیگر، رمزگذاری جمله‌های مکانی / وجودی از طریق به‌کارگیری صورت مجزای دیگری از فعل ربطی نیز انجام می‌شود که با توجه به چارچوب نظری پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که راهکار «دوگانه» استفاده شده است. به این ترتیب هر دو راهکار «مشترک» و «دوگانه» در زبان خلجی رایج در دو استان قم و مرکزی مورد استفاده قرار می‌گیرد و همان‌طور که در بخش چارچوب نظری ذکر شد در برخی از زبان‌های دنیا هر دو راهکار در کنار هم به کار می‌روند. سؤال دیگر این پژوهش موضوع ترتیب قرار گرفتن فعل ربطی و مسند است. در تمام داده‌های زبانی موجود در پیکره پژوهش مسند پیش از فعل ربطی قرار می‌گیرد بنابراین در خلجی ترتیب آن‌ها به صورت «مسند + فعل ربطی» و مانند سایر زبان‌های ترکی تبار این گونه ترکی نیز از جمله زبان‌های فعل‌پایانی است.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. L. Stassen
2. nonverbal
3. nominal
4. locational
5. existential
6. share
7. split
8. Turkic languages
9. UNESCO Interactive Atlas of the Worlds Languages in Danger
10. Proto Turkic
11. P.H. Mathews
12. functor
13. T.J. Curnow
14. cross referencing
15. R. Pustet
16. K. Hengeveld
17. J. Mace
18. G. L. Windfuhr
19. K. Sinjiro
20. linker
21. copula
22. endocentric
23. exocentric
24. M. J. Arche
25. aspect

26. H. Chappell
27. Sh. Lü
28. M. Minorsky
29. G. Doerfer
30. S. N. Lee
31. equivalent
32. L. Johanson
33. Arghu
34. G. Aygen,
35. M. Kelepir
36. S. Bosnali
37. E. Raggagin

۳۸. از همکاری‌های صمیمانه خانم طیبه عربگل و آقای احسان قاسم‌خانی با نگارنده در گردآوری داده‌ها و گویشوران گرامی قدردانی می‌کنم.

39. full-split
40. zero-split
41. Banggai
42. Austronesian
43. configuration
44. full-share
45. Luganda
46. Niger-Kordofanian
47. zero-share
48. Abun
49. Papuan
50. verby-share
51. Kurku
52. Munda
53. Navajo
54. Tamil
55. Dravidian
56. Kannada

۸. منابع

- بهرامی خورشید، س.، ورهاگن، آو و گلفام، ا. (۱۳۹۰). فضای معنایی فعل «شدن» در زبان فارسی: نگرشی شناختی، پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی (جستارهای زبانی)، ۴ (۸)، ۱۶۷-۱۴۵.

- جمراسی، ع.ا. (۱۳۹۲). خلج تیلی گرامری آشنایی با دستور زبان خلجی، https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://turuz.com/storage/Language/2014/0799_Dil_Xelec
- حق‌بین، ف. (۱۳۸۵). ظرفیت در ساخت‌های اسنادی در زبان فارسی. *مجله زبان و زبان‌شناسی*، ۴، ۳۸-۲۱.
- دوئرفر، گ. (۱۳۹۰). ترجمه آرزو نجفیان، دانشنامه جهان اسلام، ج. ۱۵، خلجی، بنیاد دائره‌المعارف اسلامی.
- صادقی، ع.ا. و ارژنگ، غ.ر. (۱۳۵۸). *دستور*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- صفا، پ.، و فلاحی، م. (۱۳۹۵). کاربرد فعل «شدن» در بیان نمود لحظه‌ای-تداومی در زبان فارسی، *جستارهای زبانی*، ۷ (۳۵)، ۱۹۷-۲۱۳.
- طبیب‌زاده، ا. (۱۳۸۵). ساخت‌های اسنادی و سببی در زبان فارسی. *نامه فرهنگستان*، ۳۲، ۶۱-۶۸.
- طبیب‌زاده، ا. (۱۳۹۰). *دستور زبان فارسی براساس نظریه گروه‌های خودگردان در دستور وابستگی*. تهران: نشر مرکز.
- غلامعلی‌زاده، خ. (۱۳۷۴). *ساخت زبان فارسی*. تهران: احیاء.
- فرشیدورد، خ. (۱۳۸۴). *دستور مفصل امروز*. تهران: سخن.
- ماهوتیان، ش. (۱۳۸۷ [۱۳۷۸]). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. ترجمه م. سمائی. تهران: نشر مرکز.
- مشکوة‌الدینی، م. (۱۳۷۳). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- مشکوة‌الدینی، م. (۱۳۸۴). *دستور زبان فارسی (واژگان و پیوندهای ساختی)*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- مصطفوی، پ. (۱۳۹۳). بررسی رده‌شناختی جمله‌های اسنادی و مکانی/ وجودی در فارسی امروز. *دستور*، ۱۰، ۴۷-۲۵.
- مفیدی، ر. (۱۳۹۰). بودن و داشتن: دو فعل ایستای فارسی. *دستور*، ۷، ۵۸-۸۹.
- واشقانی فراهانی، ع. (۱۳۹۱). *مبانی دستور زبان خلجی، خلج تیلی بیلکی سی قوراقی*. نشر وانیا.
- وحیدیان‌کامیار، ت.، و عمرانی، غ. ر. (۱۳۸۶). *دستور زبان فارسی (۱)*. چاپ نهم. تهران: سازمان

مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

References

- Arche, M.J., A. Fábregas, and R. Marín. (2018). Main questions in the study of copulas categories, structures, and operations. *The Grammar of Copulas Across Languages*. edited by Maria J. Arche, Antonio Fábregas, and Rafael Marín. Oxford University Press. 1-33.
- Aygen, G. (2009). How many manifestations of “copula” can language employ? *Journal of Linguistics and Literature*. 6(2), .15-30.
- Bahrami Khorshid, S., Verhagen, A. & Golfam, A. (2011), Semantic Space of šod- {n ‘to become’, In Persian: Cognitive Account, *Language Related Research*, 2(4), Tehran: Tarbiat Modares University Press, 145-167. [In Persian].
- Bosnali, S. (2016), “The Khalaj People and their Language”, *Endangered Turkic Languages II A: Case Studies*, Volume 2, Ed. Süer Eker and Ülkü Çelik Şavk, International Turkish-Kazakh University.
- Chappell, H. and Shanshan Lü. (2022). A semantic typology of location, existence, possession, and copular verbs: areal patterns of polysemy in Mainland East and Southeast Asia. *Linguistics*. 60(1). 1-82.
- Curnow, T.J. (1999). Towards a Cross-linguistic Typology of Copula Constructions, *Proceedings of the Conference of the Australian Linguistic Society*. Australian National University, 1-9.
- Doerfer, G. (1971), *Khalaj Materials*, With the collaboration of Wolfram Hesché, Hartwig Scheinhardt, and Semih Tezcan. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series 115. Bloomington: Indiana University.
- Doerfer, G. (1988), *Grammatik des Chaladsch [Khalaj Grammar]* (Turcologica 4). Wiesbaden: Harrassowitz

- Doerfer, G. (1994). Zu inschrifttürkisch ēle- [On ēle- in Turkic inscriptions]. *Ural-Altaische Jahrbücher* N.S. 13: 108–136.
- Doerfer, G. (1998), 'Turkic Languages of Iran.' In *The Turkic Languages*, edited by L. Johanson & É. Á. Csató, 273–282. London and New York: Routledge.
- Doerfer, G. [author] & A. Najafian [translator]. (2011), 'Khalaj.' *Dāneshnāme-ye Jahān-e Eslām* [Encyclopedia of the World of Islam] 15. Tehran: The Encyclopaedia Islamica Foundation. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (2005), *Today's Grammar in Detail*. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Golamalizadeh, Kh. (1995), *Persian Structure*, Tehran: Ehya. [In Persian].
- Haghbin, F. (2006), Valency in Cleft Structures in Persian, *Journal of Language and Linguistics*, 2 (4), 21-38. [In Persian].
- Hengeveld, K. (1992). Non-verbal Predication Theory, Typology, Diachrony, Volume 15 in the *Series Functional Grammar*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Jemrasi, Ali Asgar. 2014. *Ĥelec Tili Giramiri: Āšnā-yi bā Dastur-e Zabān-e Xalajī* [*Ĥelec Tili Giramiri: Acquaintance with the Khalaj Language*]. Self-published. [In Persian]
- Johanson, L. (1998), 'Structure of Turkic.' In *The Turkic Languages*, edited by Lars Johanson & Éva Á. Csató, 30–66. London: Routledge.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*, Cambridge University Press.
- Kelepir, M. (2008). Copular forms in Turkish, Noghay and Turkmen, In MITWPL 54. Cambridge: MA. Pp. 83-100.
- Lee, S.N. (1996), *A Grammar of Iranian Azerbaijani*, A thesis submitted for the degree, Doctor of Philosophy in Linguistics. University of Sussex.
- Mace, J. (2003), *Persian Grammar*, Routledge Curzon.
- Mahootiyan, Sh. ([1999]2008), *Persian Grammar from Typological Approach*, Translated by Mehdi Samai, Tehran: Nashr-e-Markaz. [In Persian].
- Mathews, P.H. (1997), *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford University

- Press.
- Meshkat-al-dini, M. (1994), *Persian Grammar Based on Generative Theory*, Mashhad: Ferdowsi University Press. [In Persian].
 - Meshkat-al-dini, M. (2005), *Persian Grammar (Vocabularies and Constructive Links)*, Tehran: Organization of Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT). [In Persian].
 - Minorsky, V. (1950), 'Halaç Türk Diyalekti,' [Dialect of Khalaj Turkic], *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi [Journal of Tursh language and literature]*, 4.1-2: 83-106. [In Turkish]
 - Mofidi, R. (2011), Budan (to be) and Dashtan (to have): Two Stative Verbs, *Dastoor Journal*, 7, Tehran: Academy of Persian Language and Literature, 58-89. [In Persian].
 - Mostafavi, P. (2014), Typological Studies of Cleft and Locative/Existential Sentences in Today's Persian. *Dastoor Journal*, 10, Tehran: Academy of Persian Language and Literature, 25-47. [In Persian].
 - Pustet, R. (2003). Copulas in Cross-linguistic Perspective. *Copulas. Universals in the Categorization of the Lexicon*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. New York: Oxford University Press. 1-66. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199258505.001.0001. 1-66.
 - Ragagnin, E. (2020), Major and Minor Turkic Language Islands in Iran with a Special Focus on Khalaj, *Iranian Studies*. DOI: 10.1080/00210862.2020.1740881.
 - Sadeghi, A. A. & Arzhang, Gh. R. (1979), *Grammar*, Tehran: Ministry of Education. [In Persian].
 - Safa, P. & Fallahi, M. (2017), The Function of the Verb *jodan* (to become) in Expressing the Telic Aspect, *Language Related Research*, 7(7), Tehran: Tarbiat Modares University Press. 197-213. [In Persian].
 - Sinjiro, K. (2011). Typological Notes on Copula Constructions, *Linguistic Typology of the North*. edited by Tokusu Kurebito. Vol 2. Nihon Routo Printing Co. Ltd. Japan, 39-

54.

- Stassen, L. (1997). *Intransitive predication*. Oxford: Oxford University Press;
- Stassen, L. (2005). Nominal and Locational Predication, *The World Atlas of Language Structures*. edited by M. Haspelmath and M.S. Drayer and D. Gil and B. Comrie. Oxford: Oxford University Press, 482-485.
- Stassen, L. (2009). *Predicative possession*, Oxford: Oxford University Press.
- Tabibzadeh, O. (2006), Cleft and Causative Structures in Persian, *Name-ye-Farhangestan*, 32, Tehran: Academy of Persian Language and Literature, 61-68. [In Persian].
- Tabibzadeh, O. (2012), *Persian Grammar Based on Self-Governing Groups in Dependency Grammar*, Tehran: Markaz Publishing. [In Persian].
- Vahidian Kamyar, T. & Omrani, Gh. R. (2007), *Persian Grammar (1)*, 9th Edition, Tehran: Organization of Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT). [In Persian].
- Vasheghani Farahani, A. (2012), *Principles of Khalaj Grammar*, Tehran: Vania Publication. [In Persian].
- Windfuhr, G. L. (1979), *Persian Grammar: History and State of Study, Trends in Linguistics, State-of-the-Art Report 12*, The Hague: Mouton Publisher.
- Windfuhr, G. L. (2009), *Iranian Languages*, Routledge: London and New York.